

ПРОБЛЕМА ПРОЕКТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ДИЗАЙНУ І АРХІТЕКТУРИ В ІСТОРИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ МІСТА.

КНУТД; Україна

Одним з найбільш актуальних та одночасно складних об'єктів в роботі дизайнера та архітектора, є міське середовище. З цим об'єктом пов'язана велика кількість проблемних питань, що утруднюють роботу практиків міста. В наш час зросла різка критика механістичних форм, що прийняло урбаністичне оточення людини за останні десятиліття (3). Як протиставлення антигуманному середовищу нових районів, виявляється ціннісне відношення до «правильного» середовища історичної частини міст. Це відбувається наперекір технічним параметрам, які саме на користь нових районів. Тому що ведучою в нашому відношенні до середовища тепер стає емоційно-естетична оцінка оточення. Її поява в нашій свідомості пов'язана з процесами індивідуалізації суспільства у 2-й пол. 20 ст., відходом від ідей колективізму та раціонального техніцистського мислення індустріальної епохи. Історичне середовище завдяки своєму естетичному багатству являє взірць гуманного відношення до людини.

Але історично сформоване «правильне» середовище наших міст вже багато втратило та продовжує втрачати від некоректного втручання. На прикладі Києва можна простежити ті негативні наслідки, що мала практика минулого будівництва та дизайну. Порушення принципів ансамблевості, образної цілісності забудови, спричинених допущенням ряду помилок, описує Щербина Г. Я. (10). Сьогодні в умовах ринкових відносин комерційний інтерес почасти стає ведучим в прийнятті того чи іншого рішення з питань дизайну та будівництва в історичних районах міста. Це також погіршує ситуацію в історичному середовищі. Так, наприклад, з'явилися не відповідні за розмірами та стилем конструкції з рекламними носіями, що спотворюють історичну частину міст.

Як же працювати архітектору і дизайнеру в умовах історичного середовища, так щоб не допускати помилок та по можливості відновити і доповнити його? Перед будь-яким проектуванням в оточенні, що історично склалося, необхідно отримати характеристику даної ділянки архітектурного середовища. Вона повинна включати як якості самої ділянки, так і відношення її до середовища міста в цілому. Це дасть можливість зрозуміти, що можна робити, а що ні, і в якому напрямку рухатись. Мова йде про композиційний аналіз архітектурного середовища, який передбачає визначення внутрішньої побудови форми, яка підкоряється певним закономірностям. Ця побудова, тобто композиція, забезпечує емоційно-естетичну реакцію глядача. Але в ході розвитку професійної культури уявлення про композиційний аналіз змінюється. В різні періоди акцентуються ті чи інші закономірності, про що добре написано в роботі Нікітіна В. А. (7).

Сьогодні ми також знаходимося на певному етапі розвитку архітектури і дизайну, якому відповідає ускладнене уявлення про місто як середовища, але ми й досі намагаємося використовувати методи аналізу, що склалися на попередніх етапах, коли уявлення було іншим, нові ж методи виявляються ще неопрацьованими та досить складними у використанні. Тому основна проблема в роботі дизайнера і архітектора в історичній частині міста полягає у неефективності існуючих методів аналізу та професійної оцінки архітектурного середовища. Для того, щоб це зрозуміти коротко зупинимося на підходах до такого аналізу, що склалися в процесі розвитку архітектурної науки.

На сьогоднішній день можна виділити три підходи до професійного аналізу міста, які не виключають, а доповнюють один одного. Кожний підхід відповідає певному етапу становлення композиційного представлення міста.

Перший підхід найбільш опрацьований в практиці проектування, тому що почав формуватися з моменту виникнення архітектурної науки. Назвемо його традиційним, він тісно пов'язаний із традицією передачі історично вироблених композиційних знань і вмій. Місто розглядається як ціле, за законами формування схоже на єдиний витвір мистецтва або архітектури.

Інші два підходи починають формуватися приблизно в один і той же час - 2-га половина ХХ сторіччя. Один з них - об'єктний підхід, тому що увага в основному спрямована на організацію окремих об'єктів міста, його ділянок, фрагментів. Другий пов'язаний із виникненням середовищного підходу в архітектурі, тобто місто починає розглядатися як середовище.

Традиційний підхід припускає за кожним архітектурним об'єктом наявність системи закономірних відношень. Визначення цих об'єктивних закономірностей становить коло його завдань. Результатом архітектурної діяльності з погляду цього підходу повинна бути цілісність об'єкта. Умовно можна виділити в історії два уявлення про те, які закономірності стоять за таким об'єктом як місто.

Перша лінія - базувалася на правилах і опиралася на класичні принципи містобудування. Вона виникла як наслідок централізованого керування монархічного режиму у Франції, починаючи з робіт П. Патта й створення таких великих містобудівних ансамблів як Версаль.

Друга лінія - орієнтувалася на зразки й ґрунтувалася на середньовічних принципах побудови міста. Вона з'явилася втіленням уявлення про місто як «природно зростаючий організм» і придбала свою оформленість у відомій суперечці Брінкмана А. Е. і К. Зітте із приводу забудови центра Відня. К. Зітте ґрунтувався на ідеї запозичення композиції із середньовічного міста (5).

З розвитком класичного уявлення про місто мінялися акценти у виявленні основних закономірностей і проробці понять. Незмінною

залишалася ідея «розумної волі», цінності єдиного ансамблю. Створення міста за допомогою єдиного вольового акту, внесення в його будову розумного початку, орієнтація на створення правил і приписань відповідає культурній ситуації із сильним централізованим правлінням. Концентрація влади в єдиних руках ставала умовою реалізації цієї ідеї, а сама ідея, як не можна краще відображала такий устрій суспільства.

Інші закономірності в побудові композиції міста відшукують прихильники середньовічної лінії розвитку міст. У цьому пошуку вони опираються на вивчення історичних зразків міста 12-15вв. Композиції міста для них, також як і для представників класичної лінії, притаманна якість цілісності. Але ця цілісність утворена не шляхом точних математичних побудов на плані, а природним розвитком з урахуванням всіх особливостей місцевості й будівельних традицій.

Грунтуючись на поданнях класичної й історичної лінії, синтезуючи їх, розвивається теоретична лінія традиційного підходу. Її завданням є узагальнити й передати наступним поколінням уявлення про закономірності організації архітектурної форми й міста зокрема у цілісну структуру.

Теоретичною лінією виводяться закономірності метр, ритм, співпідпорядкованість, домірність, рівновага, симетрія, подоба й т.д. Розробляються поняття маса, простір, закінченість, статичність, динамічність, тотожність, контраст, нюанс, композиційні осі й т.д. При цьому від класичної лінії йдуть поняття, відповідальні за правильність побудови цілого, його розумну логіку; від історичної – виявлення закономірностей сприйняття й тих об'єктивних властивостей форми, які на нього впливають, а також поняття асиметрії, динаміки форми в часі й т.д.

Особливістю традиційного підходу є подання міста як цілісності, обумовленої рядом об'єктивних властивостей. Ці властивості по-різному виявлялися (визначалися) представниками класичної й історичної лінії, а згодом синтезувалися в теоретичному обґрунтуванні традиційного підходу.

Традиційний підхід до аналізу композиції міста не суперечив раціональним ідеям функціональної архітектури, з успіхом застосовувався він і в період відродження класичних традицій, і при формуванні міських ансамблів етапу індустріального домобудування. Але коли були побудовані десятки нових районів, що стомлювали монотонністю і сухістю раціонального рішення, різко зріс інтерес до історичної забудови, що на цьому фоні відрізнялася яскравою своєрідністю і красою. Образ історичних міст в основному визначає забудова 2-й пол. 19 - поч. 20 ст., тому саме цьому періоду присвячують свої роботи дослідники, починаючи з 70х років. Будівництво та дизайн, засновані на традиційному підході, завдали непоправної шкоди історичному середовищу міст. Таким чином, встає проблема збереження й реставрації історичної забудови, а також

коректного вбудовування нових споруджень та малих архітектурних форм. Для її рішення необхідна нова мова опису міського оточення. При цьому традиційний підхід, спрямований на цілісність, єдність міського організму вже не може упоратися з рядом нових задач. Його великомасштабність не дозволяє побачити малі елементи міста, такі як окремі будинки, подвір'я, сквери, які і створюють неповторність старих районів.

Отже, формується об'єктний підхід до композиційного аналізу міста. Організація історичних районів представляється через композицію окремих будинків, фрагментів забудови, планувальні рішення невеликих ділянок. Виявляються прийоми об'єднання різнорідних будинків у цілісний масив, що було особливо актуальним в умовах інтенсивного житлового будівництва.

Місто наче розпадається на окремі ділянки, фрагменти, ансамблі. Розмір ділянок, на які спрямована увага визначається, як правило, психофізіологічними можливостями сприйняття людини. Так, Бархін М. Г. говорить про неправомірність вживання поняття «композиція» щодо такого великого об'єкту, як місто. В це поняття укладаються порівняно невеликі ділянки – ансамблі міста, що доступні сприйняттю як ціле за невеликий відрізок часу. Він наводить емпірично встановленні розміри композицій окремих ансамблів та їх систем, котрі можуть утриматися в зоровій пам'яті людини. Все, що виявляється більше наведених розмірів, за думкою автора, “не в состоянии быть освоенным, как нечто композиционно целостное, взаимосвязанное и взаимозависимое. Новые впечатления окажутся способными вытеснить ранее полученные”. (4)

Аналіз міста з позиції сприйняття, при якому у поле зору потрапляють невеликі фрагменти міста, характерний для об'єктного підходу. Тому з'являються праці присвячені розгляду міста з урахуванням психофізіологічних особливостей сприйняття. В них дослідниками розробляються такі засоби аналізу міста як видовий кадр, послідовність видових кадрів, фіксована точка зору, замкненість простору (3), під впливом теорії інформації – поняття джерело інформації, канал, шум, приймач інформації, кількість інформації, та ін. (8).

Композиція фрагменту, окремого ансамблю визнається в об'єктному підході вирішальною у створенні образу міста. Та ж методи цього підходу не дозволяють побачити фрагмент у загальній структурі міста. Через його дрібномасштабність неможливо вирішувати задачі пов'язані з формуванням міста в цілому. Тому що місто трактується як набір окремих ділянок, зорових кадрів.

Вирішення проблеми аналізу міста, який давав би можливість бачити як фрагмент так і ціле, уявляється можливим в рамках середовищного підходу. Міське середовище стає об'єктом уваги починаючи з 60-х років 20 ст. З цього періоду поняття «середовище» стає ключовим при вирішенні різного роду задач не тільки в сфері архітектури. Архітектура лише частина якогось загального мислимого середовища. Це предметний

комплекс, який будучи зануреним в загальний смисловий простір, формує своє ціннісно-смислове середовище. Таке розуміння ставить ряд нових задач перед дослідниками у вивченні об'єктів архітектури і міста зокрема. Саме з проблемою розробки понять в рамках середовищного підходу, які можна було б дієво використовувати на практиці в реальному проектуванні, стикаються дослідники середовища (9).

Одним з перших аналіз міста як середовища зробив Кевін Лінч (6). Він описує місто через реальні образи, що склалися у мешканців. В складанні образу, за Лінчем, беруть участь 5-ть структурних елементів (межа, район, путь, вузол, орієнтир). Оперуя цими елементами можливо створювати оточення, що сприяє формуванню образу, компонентами якого є впізнаваність, структура та значення. Але через запропоновані поняття однаково можна описати як історичний район так і сучасний, хоча якість середовища в них у корені відрізняється.

Розгляд міста, як взаємодію елементів архітектурного середовища під дією векторів сприйняття, знаходимо у Р. Арнхейма (1). Він пише про сили взаємодії між будівлями та відчуття щільності або розрідженості простору, що виникає в залежності від них. Будівлі можуть знаходитись в рівновазі, притягувати або відштовхувати одна одну, кожна має своє силове поле, величина якого залежить від ступеню насиченості, маси, висоти, обрисів. Стає зрозумілим факт існування таких взаємодій, але не зрозуміло як використовувати їх при формуванні середовища міста, або які принципи формування міста спираються на них.

У вітчизняній літературі розробкою понять, за допомогою яких можна було б проаналізувати міське середовище, та його дослідженням займалися Високовський А. А., Раппопорт А. Г., Савченко М. Р. (9), Глазичев В. П., та ін..

Високовський А. А. пропонує такі поняття як район та місце, аналізуючи міське середовище через їх діалектику. Савченко М. Р. пише про процес «освоєння – відчуження» простору, вводить поняття просторових шарів та ступенів їх зв'язаності. Драматургію архітектурної композиції описує Раппопорт А. Г., одушевляючи архітектурні об'єкти, наділяючи їх характеристиками, які складають драматичні ситуації, а ті в свою чергу – сюжети. Глазичев В. П. пропонує звід робочих понять для аналізу міського середовища, це замкненість, неоднорідність, щільність, сомасштабність (3). Але використання цих понять як і понять інших дослідників уявляється досить складним для практики проектування.

Підсумовуючи сказане, необхідно відмітити, що всі три підходи сьогодні співіснують разом та являються елементами системи композиційного аналізу міста, кожний з них має свої межі використання, тобто вирішує своє коло задач. Традиційний підхід трактує місто як ціле, але не бачить унікальні ділянки міста, які можна безповоротно втратити використовуючи його. Об'єктний підхід, навпроти, бачить окремі фрагменти з їх своєрідністю, але губить уявлення цілого, через що є

непридатним, коли мова йде про формування оточення в цілому, тобто середовища міста. Аналіз міста, особливо його історичної частини, відповідний культурній ситуації сьогодення можливо створити саме в рамках середовищного підходу, але ми не маємо ефективних засобів та опрацьованих методик такого аналізу. Тому автор займається розробкою композиційних понять, за допомогою яких можна буде проаналізувати архітектурне середовище, в першу чергу історичної частини міста, а на основі такого аналізу розробити програму дій для майбутнього проектування в сфері дизайну і архітектури.

Л і т е р а т у р а :

1. Арнхейм Р. Динамика архитектурных форм. / Пер. з англ. В.Л. Глазичева – М.: Стройиздат, 1984. – 191 с.: іл.
2. Беляева О.Л. Архитектурно - пространственная среда города как объект зрительного восприятия. / М.: Стройиздат, 1977. – 126 с.: іл.
3. Глазичев В. Л. Поэтика городской среды, / Эстетическая выразительность города: Збірн. наук. пр. – М. Наука. 1986, Ст, 130-157.
4. Бархін М.Г. Город. Структура и композиция. / М.: Наука, 1986. – 263 с.: іл.
5. Зітте К. Художественные основы градостроительства / Пер. з нім. Я. Крастиньш – М.: Стройиздат, 1993. – 256 с.
6. Лінч К. Образ города. / Пер. з англ. під ред. А.В. Іконикова, пер. В.Л. Глазичева. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.
7. Нікітін В.А. Развитие представлений об анализе художественной формы. / Архитектурное творчество в Украинской ССР: Збірн. наук. пр. – К., 1988. – с. 45-49
8. Середюк І.І. Восприятие архитектурной среды. / Львів: Вища школа. Вид-во при Львівськ. у-те, 1979. – 202 с.: іл.
9. Средовой подход в архитектуре и градостроительстве. / Збірн. наук пр. ВНДІТАМ під ред. Високовського А. А. – М.: 1989. – 158 с.
10. Щербина Г.Я. Архитектурное наследие сер. XIX - нач. XX в. в структуре исторического ядра Киева. / Проблемы современной архитектуры и историческое наследие Украины: Збірн. наук. пр. КиївНДІТІ. К.: 1979. – с. 80-87.